

ГЛАСНИК
СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Година XXII Број 21 2005

Београд

СЛУЧАЈНИ НАЛАЗИ СТАКЛЕНИХ ПОСУДА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА И ОКОЛИНЕ

Бебина Миловановић, Археолошки институт, Београд

Случајни налази стаклених посуда из Viminaciuma и околине представљају типолошки и хронолошки пресек ове врсте материјала у Горњој Мезији. Поред импортоване робе из италско-галских области и Медитерана, може се рачунати и на локалну производњу посуда једноставних облика намењених свакодневној употреби.

Кључне речи: *стакло, посуде, Viminacium, балсамариј, случајни налази, локалитет*

Предмет рада су случајни налази стаклених посуда из античке збирке Народног музеја у Пожаревцу. Материјал који потиче са неколико локалитета (сл.1), углавном је путем откупа или поклона доспео у музеј. Гробном инвентару припада здела из Великог Градишта (*Pincum*), као и једна цилиндрична боца из девастираног гроба из *Viminacium*-а. Четири посуде из Дубравице (*Margum*, лок. «Орашје») потичу са пробних археолошких ископавања вршених на поменутом локалитету, док су остале нађене на простору атара села Стари Костолац, Дрмно и Кличевац (*Viminacium*, лок. Чаир, Јарак, Провалије, Селиште и Клепечка – 17 посуда). Збирку допуњује и један налаз из села Калишта (*Mansio Municipium*, лок. Град).

Колекција није бројна Чине је: осам балсамарија од којих су два оштећена (једном је очуван доњи део рецепијента, док је други деформисан током кремације), две оштећене боце, једна здела, једна капалица, две дршке и осам минијатурних фрагмената од којих се само поједини могу типолошки одредити. Иако малобројна, колекција представља својеврсни типолошки и хронолошки пресек заступљености посуда од стакла како на Виминацијуму, тако и у његовој широј околини. Наиме, поред разноврсности типова, она и у хронолошком погледу обухвата целокупан период римске доминације на поменутом простору од I до IV/V в.н.е.

Како се ради углавном о случајним налазима, хронолошка детерминизација је заснована на типолошким аналогним примерцима како из саме провинције Горње Мезије, тако и из суседних провинција. Материјал је каталогски обрађен и приказан на таблама.¹

¹ Цргала Д. Спасић-Ђурић, виши кустос Народног музеја у Пожаревцу.

ТИПОЛОГИЈА

Типолошка класификација посуда се у већој мери ослања на већ општеприхваћеном систем Isings (1957). Наиме, заснована је углавном на облику реципијента који зависи од намене посуде. Како збирку чине, у већој или мањој мери, оштећене посуде, као и минијатурни фрагменти, сасвим је разумљиво што нису узети други елементи релевантни за одређивање типолошке припадности. У случајевима где се јавља више посуда у оквиру једног типа, извршена је подела на варијанте, а разлике се огледају у мањим одступањима од основног облика или у техници декорисања. Најбројније су боце за миришљава уља и медикаменте, тј. ТОАЛЕТНЕ БОЧИЦЕ – ТИП I (8 балсамарија; кат.бр. 1-8), затим стоно посуђе за држање течности БОЦЕ – ТИП II (2 фрагментоване боце; кат.бр.10, 14). Посебно је издвојено стоно посуђе за држање хране ЗДЕЛЕ – ТИП III (једна цела и једна фрагментована; кат.бр. 16, 17), док ТИП IV чине фрагменти различитих посуда (три фрагмента пехара (?); кат.бр. 18-20, један фрагмент боце или пехара; кат.бр.21, дно призматичне боце; кат.бр.13, два фрагмента боца; кат.бр. 11, 15, фрагмент чаше или зделе; кат.бр. 22 и две дршке; кат.бр 9, 12). Капалица би припадала групи ИНСТРУМЕНАТА - ТИП V (кат.бр. 23).

I– ТОАЛЕТНЕ БОЧИЦЕ

Бочице за чување балсама, козметичких препарата и медикамената, обухватају највећи део античке збирке (8 примерака). Овом броју прикључује се и једна дршка арибалоса, јер су функционално арибалоси део тоалетног прибора. На основу облика реципијента издвојено је 6 варијанти:

I/1 –*CANDLESTICK* БАЛСАМАРИЈ (Isings 1957: form 82b2)

Балсамариј типа *candlestick* (свећњак) је само једним примерком заступљен међу случајним налазима пожаревачке збирке, а потиче са *Viminacium-a* (кат.бр.1, сл.2/1). Карактерише га дуг цилиндричан врат, хоризонтално разгнут и благо задебљан обод. Реципијент бочице је коничан и спљоштан, тако да асоцира на стопало, док је дно благо конкавно.

Најранији налази бочица овог типа потичу са некропола *Palazzolo Vercellese* и *Almese* где су датовани у I в.н.е (Isings 1957: 99). Истом периоду припадају балсамарији из Дукље (*Doclea*) који су новцем Клаудија, Нерона и Флавијеваца датовани у I в.н.е. (Цермановић-Кузмановић, Велимировић-Жижић, Срејовић 1975: 167; Сermanović-Kuzmanović 1976: 178), као и из Сурдука (*Rittium*), (Ružić 1994: 31, кат. 433). Време њихове учесталости је период 2/2 II и 1/2 III века када се производе на Кипру (140 до 240.г.н.е.), одакле су транспортовани широм Царства (Damevski 1976: 62-66; Vessberg 1956, 56-58). Примерци из Горње Мезије, као што су из Виминацијума и са непознатих локалитета (Зотовић и Јордовић 1990: G1-118, T.CXVIII,3; G1-210, T.CXXVIII,8 са новцем Хадријана; G1- 141, T.CXXXIX, 3; Ружић

1994: 31-32, T. XX/6-7; T.XXI/1-7), али и из Горње Паноније: *Poetovio* (Lazar 2003: 187-188, sl. 50, 8.6.11, G-1, 49, 136, 321, 350, 396, 559; Šaranović-Svetek 1986: 30-32) и *Emona* (Petru 1972: G-122, 216, 467, 652, 921), такође се уклапају у поменути хронолошки оквир.

Балсамариј из *Viminacium-a* на основу аналогних примерака, такође би се могао датовати у период II/III века. Најмлађи налази балсамарија овог типа са наших простора су са некропола у Коминима (*Municipium S...*) и Коловрату (III – IV в.), (Ružić 1994: 32, kat. 440-443), а на ширем подручју Царства са локалитета Токада и Герулате (Šaranović-Svetek 1986: 30-32).

I/2 – КОНИЧНИ БАЛСАМАРИЈ (Isings 1957: form 28b)

Три балсамарија из пожаревачке збирке случајних налаза потичу са различитих локалитета (*Viminacium*, Клепечка код сел. Кличевац и *Mansio Munisipium*; кат.бр.2-4; сл.2/2-4). Реч је о бочицама дужег или краћег цевастог врата који се левкасто шири према прстенасто задебљаном ободу, док је рецепијент коничан са благо заобљеним ивицама и конкавним дном. Разлика између овог и претходно наведеног типа се првенствено огледа у изгледу обода и рецепијента.

Најранији примерци су са следећих локалитета: *Lokarno*, *Pompeii*, *Siphnos*, *Priene*, *Karanis* (Isings 1957: 43), датовани од средине до краја I в.. На некрополама балканских провинција, такође су заступљени током поменутог периода: Будва (*Butua*), (Veličković 1976: 165-172, sl.8-9) и Скупи (*Scupi*) (Mikulčić 1976: 191-198, G-81, 121, 124, 136, 137, T.II, T.VI-VII), док су на осталим локалитетима типични за период II века (*Viminacium*, *Singidunu*, *Salona*, *Poetovio*, *Neviodunum* и *Brigetio*) (Зотовић и Јордовић 1990: 57, G-33 T.V,4; 86, G1-76, T.XCVIII,2, датован новцем М. Аурелија; 96, G1-162, T.CXLVII,2, датован новцем Хадријана; Pop-Lazić 2002: 58-59, sl.14, 5, 7; Buljević 2004: 89, sl. 6: 188-191; Lazar 2003: 180-181, sl.50, 8.6.5.; Barkóczy 1988: Taf. XVII, LXXX, 204). Једино је примерак из *Wa 'r Abu Es Saf-a* датован на крај II или у рани III в.(Isings 1957: 43).

I/3 – ЗВОНОЛИКИ БАЛСАМАРИЈ (Isings 1957: form 28)

Балсамариј из Виминацијума (лок. Чаир; кат.бр.5; сл.2/5) је краћег цевастог врата, прстенасто задебљаног обода и дна, док је рецепијент звонолики. Представљају омиљени тип бочица током I и II века што потврђују налази са бројних локалитета: *Viminacium* (Зотович, Јордовић 1990: T.V,6, G-35; T.VIII,13, G-50 са новцем А. Пија; T.XXXV,6, G-210; T.XLI,7, G-239 са новцем Нерве; T.LIX,3, G1-12 са новцем Трајана; T.LXXVIII, G1-47 са новцем Хадријана; T.CXXX,10, G1-132 са новцем Трајана; T.CLXXXVIII,2, G1-253; T.CCI,3, G1-865), *Singidunum* (Pop-Lazić 2002: 58-59, G-270, sl.14,3), *Sirmium* (Šaranović-Svetek 1986: 27), *Butua* (Veličković 1976: 165-172), *Poetovio*, *Neviodunum* (Petru 1978: T.XXIV, 1-10), *Salona* (Buljević 2004: 89,sl.7:228-229) и *Scupi* (Mikulčić, 1976: 191-198; Микулчић 1984: 103-106), док

их у III и IV веку срећемо само на неколико локалитета: *Argyrunum* (Fadić 1987), *Biljani Donji* (Paškvalin 1976: 109-122), *Kolovrat*, *Ulpiana* и *Naissus* (Ružić 1994: 25-26).

Треба напоменути да се у оквиру звоноликих балсамарија могу пратити две варијанте. Једној од њих припада већ описана бочица из *Viminacium-a*, док другу представљају балсамарији са цевастим вратом који се сужава при бази и високим звоноликим рецепијентом, коју М. А. Ружић сврстава у тип III/8a. Обе су варијанте у употреби истовремено, али се ипак може уочити доминантност друге варијанте у III и IV веку (Ružić 1994: 30-31).

I/4- КРУШКОЛИКИ БАЛСАМАРИЈ (Isings 1957: form 28a)

Балсамариј са сачуваним крушколиким рецепијентом и заобљеним дном потиче из *Viminaciuma* (кат.бр.7; Т.II, сл.2/6). Недовољна очуваност врата бочице, не дозвољава праву реконструкцију обода, који може бити левкасто проширен или прстенасто задебљан.² Често, конични рецепијент обухвата трећину бочице, тако да се у још већој мери постиже крушколика форма.

Овај тип бочица уско је повезан са типом I/2 и представља његову ранију фазу. Најранији примерци потичу из средине и друге половине I в., а то су: *Locarno*, *Pompeii*, *Herculanum*, *Siphnos* (Isings 1957: 42), док су на нашим локалитетима углавном присутни крајем I, а наричито у II веку: *Viminacium* (Зотовић и Јордовић 1990: Т.CXLIII,5, G1-155), Рума и из збирке «Дуњић» (Ružić 1994: 27-28), *Neviodunum* (Petru 1978: 42, Т.XXIV,12-13) и *Salona* (Buljević 2004: sl.6:165-175). Најмлађег су датума примерци из Грачанице (*Ulpiana*) и Гњилана, датовани у III – IV век (Ružić 1994: 28, Т.XVII,3-4).

I/5 – БОКАСТИ БАЛСАМАРИЈ (Ружић 1994: Т. III/3)

Балсамариј широког, кратког врата који се левкасто шири према прстенасто задебљаном и разгрнутом ободу коме је наглашен прелаз из врата у биконично или бокасто тело, завршава се благо конкавним дном. Познат је један примерак из *Viminacium-a* (кат. бр.6; Т.II, сл.3/1).

Присутни су од краја I до III века. Идентични примерци су познати са виминацијумске некрополе « Више гробаља» (Зотовић, Јордовић 1990: Т.XLIX,4, G-1061), из збирке «Дуњић» (Ružić 1994: 23, kat.156, Т.XV/4), Птуја (*Poetovio*), (Lazar 2003: 186, sl.50, 8.6.8) и Дрнова (*Neviodunum*), (Petru 1987: Т.XXIV,18). Поменути су примерци датовани крајем I и почетком II века. Бројни налази аналогних балсамарија имају извесна одступања од претходно наведених, пре свега се то односи на висину и на нијансе у форми рецепијента, али би се ипак могли посматрати као варијанте поменутог типа. Међу њима трепа споменути налазе са следећих локалитета: *Sirmium*, *Teutoburgium*, *Argyrunum*, *Iader*, *Aenona* и *Salona* (Šaranović 1986: 28, Т.XVI/4; Т.XIX/3), *Arrabona*, *Savaria* и *Brigetio* (Barkóczy 1988: Taf.XX, 261-263). Примерци из Дукље (*Doclea*) су датовани у II век (Цермановић-

² На цртежу је приказана једна од могућих реконструкција са левкасто проширеним ободом.

Кузмановић, Велимировић-Жижић, Срејовић 1975: 166-167, Тип V/1, G-84,105A и 195; Сermanović-Kuzmanović 1976: 175-182, Т. I/8), док су најмлађег датума примерци из Ниша (*Naissus*) и Мале Копашнице, датовани у III век (Ružić 1994: 23, kat.161-162).

Са *Viminacium-a* потиче један балсамаријум који је деформисан приликом кремације, јер је горео на ломачи заједно са покојником. Немогуће је одредити његову типолошку припадност. Међутим, у многим кремираним гробовима на римским некрополама су налажене тоалетне бочице које су очигледно заједно са покојником директно биле изложене горењу (Зотовић и Јордовић 1990: G1-69, Т.ХСIV,8; G1-142, Т.СХХХVI,3; G1-188, Т.СLVIII,6; Buljević 2004: 91-92, 3n).

I/6 – ДРШКА АРИБАЛОСА (Isings 1957: form 61)

У збирци случајних налаза је и једна дршка арибалоса која потиче из *Viminacium-a* (лок. Селиште; кат.бр. 9; сл.3/4).

Бочице са миришљавим уљем су носили купачи на термама, а настале су по угледу на идентичне бронзане и керамичке примераке, тако да се од VI до IV в.п.н.е. производе од полихромног стакла. У литератури је углавном за ову врсту посуда прихваћен грчки назив *aryballos*, док су их Римљани називали *ampulla* (Lazar 2003: 172). Арибалос је бочица кратког, цилиндричног врата и прстенастог обода који је хоризонтално разгрнут. Тело бочице је сферично, а дно прстенасто задебљано или само благо конкавно. Две кружне дршке или стилизоване у облику делфина, полазе од врата и спуштају се до рамена бочице. Постоје варијанте арибалоса са по три или четири дршке или са дужим вратом тако да дршка полази од рамена посуде и завршава се на средини врата (Isings 1957: 78-81). На многим примерцима на дршкама су окачене бронзане алке превучених крајева за које је закачен бронзани обруч (у Мађарској локалитет *Гуџор* и са непознатог локалитета, крај I почетак II в.), (Barkóczy 1988: Taf. XXXIII, 360, 368). Посебно је занимљив примерак са лок. Требње (*Praetorium Latobicorum*, ½ II в.) на коме су бронзане алке директно закачене за минијатурне кружне алке од стакла и држе бронзани обруч (Lazar 2003: 172, sl.49, 8.3.4; Lazar 2004: 64, kat.50).

Хронолошки су присутни од прве половине I века (*Carnuntum*), а нарочито су популарни у време Флавијеваца: *Pompeii*, *Herculenum*, *Elsloo*, *Remagen*, *Almese*, *Crescentino* (Isings 1957: 78-81). Најранији примерци из Мађарске су такође из 2/2 I века (*Savaria*), али су много чешћи у II и III веку (*Brigetio*, *Intercisa* и са непознатих локалитета), док је најмлађи примерак са локалитета *Ságvár* из 2/2 IV века (Barkóczy 1988: Taf. XXXII, 352; Taf. XXXIII, 354-368). Ипак, треба нагласити да су јако ретки у IV веку. У северним приовинцијама Царства једино су познати са некрополе *Nijmegen* (Isings 1957: 80). На локлаитетима Горње Мезије заступљени су тек од II века и присутни су до краја III в. То су локалитети: *Margum* (Каровић 1995-1996: 90-91, Т. VII,5), *Sirmium*, *Singidunum*, *Diana*, *Timacum Minus*, *Ulpiana* и из збирке «Дуњић» (Ružić 1994: 21, Т. XIII/7-11).

II- БОЦЕ

Стоно посуђе за држање течности и транспорт течне робе, на основу форме реципијента подељено је у три варијанте:

II/1 – ЛОПТАСТА БОЦА (Isings 1957: form 101)

Два фрагмента боце, од којих један припада врату са прстенасто задебљаним и хоризонтално разгнутим ободом, а други је део тела лоптасте боце са благо конкавним дном. Оба фрагмента припадају истоветној боци, сферичног, тј. лоптастог тела, а пронађени су на локалитету *Margum* (Орашје; кат. бр.10;3/6). Познато је да су боце овог типа служиле за држање течности, а оне мањих димензија су коришћене у козметичке сврхе. Осим неукрашених боца које су чешће, има и оних са вертикалним и дијагоналним ребрима на лоптастом трбуху (Цермановић-Кузмановић, Велимировић-Жижић, Срејовић 1975: 170, Тип V/5; Cermanović-Kuzmanović 1976: 175-182, Т. II/15, Т. IV/13, 14, Т. V/6).

Аналогни примерци из Виминацијума, датовани на крај I и средину II века, за сада представљају најраније до сада познате примерке (Зотовић и Јордовић 1990: G1-68, Т. XCIV, 7; G1-130, Т. CXXVII, 3, датован новцем А. Пија). Ипак је овај тип боца типичан за касноантички период када је присутан широм Царства. У северним провинцијама Римског царства најраније се јављају у 2/2 III века (*Andernach*) (Isings 1957: 119), а на локалитетима у Мађарској од 1/2 IV до краја IV века (*Brigetio, Csákvár*) (Barkóczy 1988: Taf. XXIII, LXXXV, 289; Taf. XXIV, 290.; Taf. XXIV, LXXXV, 291-295; Burger 1966: 138, Fig. 125, 12, 13.; CI, 1-3, 6), *Ságvár, Intercisa* (Salamon, Barkóczy 1987: 199, fig. 13.; Radnóti 1957: Taf. XXVII, 1, 7-8).

Боце овог типа су присутне искључиво крајем III и током IV века на следећим локалитетима: *Sirmium, Pontes, Timacum Minus, Naissu* (Ružić 1994: 14-15, Т. V, 1, 2), *Singidunum* (Pop-Lazić 2002: 58, G-150, sl. 14, 6), *Свилош, Бешка и Гомолава* (Dautova-Ruševljan 2003: 118, Т. 11, 2-3, 9; Marijanski-Manojlović 1987: 67, G-28, Т. 23, 4; Dautova-Ruševljan, Brukner 1992: Т. 9, 38; G-18, Т. 6, 1).

II/2 – ДНО ПРИЗМАТИЧНЕ БОЦЕ (Isings 1957: form 50a,b)

Међу случајним налазима античке збирке се налази фрагмент дна призматичне боце са рељефним приказом розете, а потиче са *Viminacium-a* (лок. Чаир; кат. бр. 13; сл. 4/14). Сачувано дно не пружа могућност за прецизну класификацију боце, тако да би се највероватније могло приписати (Isings 1957: form 50a или 50b).

Боце правоугаоног, квадратног или хексагоналног реципијента, кратког цилиндричног врата са једном коленастом или полукружним дршком украшеном ребрачастим орнаментом, познате су у литератури под именом призматичне боце. Техника израде се заснива на дувању стакласте масе у калуп одговарајућег облика,

мада има и слободно дуваних примерака са заравњеним дном. Да су рађене у калупу сведоче и дна ових посуда која су украшена рељефно изведеним флоралним или чешће геометријским мотивима (розета, лептир, концентрични кругови, једнакокраки крст, ромб и сл.), (Šubić 1976: 39-50; Damevski 1976: 62-66; Bulat 1976: 88-92; Ružić 1994: 11-12).

Иако боце спадају у стоно посуђе, призматичне боце су имале и једну додатну намену, наиме, коришћене су за транспорт течне робе. Њихов је облик омогућавао лакше паковање и сигурнији транспорт робе, нарочито воденим путем. Ово нам потврђују налази дрвених сандука са четвртастим боцама из Помпеје (*Casa del Menandro*) (Isings 1957: 63).

Боце овог типа су присутне од средине I до краја IV века. Период њихове доминације је у I и II веку када су распрострањене широм Царства, док су у касноантичком периоду много ређе (*Karanis, Cologne, Maastricht*), (Isings 1957: 66,108). Мотив розете краси дна посуда са локалитета у Мађарској из II в.: *Intercisa, Aquincum, Brigetio* (Barkóczy 1988: Taf. XXXVIII, 422-424), док је идентичан мотив из Горње Мезије присутан на фрагментима дна са локалитета датованих од краја I до IV в.: *Diana, Egeta* и *Timacum Minus* (Ružić 1994: 11-12, T. I/3; T. I/5). На основу налаза новца, боце из *Singidunuma* са тракастом дршком су датоване у I/II век, а са коленастом у III век (Николић-Ђорђевић 1990: 39-53, T. IV/35-38; T.V/39; Ivanišević, Nikolić-Đorđević 1997: 68-150, sl.53, 1, 5, 13).

Многобројност боца овог типа у Мађарској указује на постојање радионица за њихову израду у неком панонском центру.

II/3 - ЦИЛИНДРИЧНА БОЦА (Isings 1957: form 51b)

Део боце цилиндричног тела са *Viminacium-a* (лок. Провалије; девастирани гроб; кат.бр.14; T.VI, сл.5) је сачуван само у висини рамена, док је коленаста дршка нађена унутар сломљене посуде. Луксузан изглед је постигнут полихромнишћу стакла које је светло-браон боје са белим елипсоидним нијансама, чиме је постигнута имитација оникса.

Цилиндричне боце имају обично краћи или ређе дужи врат са заобљеним раменима и једном коленастом дршком, а рађене су у калупу. Најранији примерци цилиндричних боца су познати из доба Флавијеваца (*Pompeii*), а присутни су до ½ III века (*Nijmegen, Cologne*), (Isings 1957: 68-69). Полихромност боце указује да је реч о једном ранијем импортованом производу, вероватно из источномедитеранских центара (Сирија, Александрија), која се из тих разлога може датовати у I или најкасније ½ II века. За сада нема директне аналогије, једино се по колоритости може поредити са мраморизираном ребрастом зделом из Полхов Градеца, код које је такође постигнута имитација оникса (Lazar 2003: 32, sl.d, 41, 2.1.6).

Групи боца треба придодати фрагмент прстенасто задебљаног обода са делимично сачуваним цилиндричним вратом и остатком аплициране дршке (*Margum*; кат.бр.11; сл.3/3). Њена ближа класификација није могућа, али најближе аналогије би могла имати са призматичним или цилиндричним боцама form 50a,b или 51a,b (Isings 1957: 63-69).

Полукружно извијена дршка ребрачasto декорисана спаја левкасти врат са заобљеним раменом посуде, а нађена је у *Margumu* (кат.бр.12;сл.3/5). Вероватно је припадала некој призматичној боци или можда амфори (Barkóczy 1988: Taf. XXXIX,429; Taf. LXI,530).

III– ЗДЕЛЕ

Стоно посуђе чији је отвор већи од висине посуде спада у зделе. На основу форме и декорације, зделе из пожаревачке збирке су подељене у две варијанте:

III/1 – ФРАГМЕНТ МРАМОРИЗИРАНЕ РЕБРАСТЕ ЗДЕЛЕ (Isings form 3)

Фрагмент мраморизоване ребрасте зделе (*Viminacium*; кат.бр.17; Т.IV, сл.4/3) је кобалтноплаве боје са беличастим нитима и радиално распоређеним ребрима на трбуху посуде. Хронолошки се поклапа са већ познатим примерцима датованим у I и II век (Isings 1957: 17-21; Lazar 2004: 18-20, 50-51, kat.8, 10, 12.; Gaspari 2004: 51-56.; Damevski 1976: 62-66; Šaranović-Svetek 1986: 10; Cermanović-Kuzmanović 1987: 15-16; Каровић 1995-1996: 85-86; Ružić 1994: 34-35).

Ребрасте зделе су ливене у калупу, а затим пресоване, хронолошки се везују за јулијевско-клаудијевску династију. Најпре су познате полихромне зделе које су присутне од $\frac{1}{2}$ I в., док су монохромне нешто млађе ($\frac{2}{2}$ I и II в.) (Isings 1957: 17-21; Barkóczy 1988: Taf. III, 31).

Полихромне зделе овог типа су настале као имитација луксузних посуда од мраморизованог камена, а узорци су им биле хеленистичке посуде рађене у калупу још од III в.п.н.е. Обично су љубичасто-плаве боје прошаране беличастим нитима, или светло плаве са беличастим елипсоидним кружницама. Везују се за медитеранске производне центре (Александрија).

Монохромне ребрасте зделе су најчешће од плавозеленог, златножутог, плавог или од црвеног, дебелог стакла. Имитирају аретинску керамику и сребрно посуђе јулијевско-клаудијевског доба и карактеришу их изразито профилисани облици. Радиално распоређена ребра могу обухватати цело тело посуде, од дна до обода, или само трбух. Могу бити дубље и плиће. Рађене су у галским центрима имитирајући метално посуђе, одакле су посебно били познати тањери, крчазе и пехари на ноzi (Damevski 1976: 65).

III/2- КАЛОТАСТА ЗДЕЛА (Isings 1957: form 96a)

Здела хемисферичног тела, дубљег реципијента са левкастим ободом и кружним дном благо конкавним, нађена је у девастираном гробу заједно са два керамичка крчага (*Pincum*; кат.бр. 16; Т.IV, сл.3/2).

Како је отвор посуде већи у односу на њену висину, убраја се у зделе, мада многи посуде ове форме приписују чашама. Разликују се две основне варијанте,

једну карактеришу хоризонтални урези или нешто сложенији брушени украси, док су друге неукрасшене (Isings 1957: 113-114). А. Цермановић-Кузмановић је издвојила више варијанти полулоптастих чаша на основу изгледа обода, рецепијента и декоративних елеманата (Cermanović-Kuzmanović 1975: 158-159, Тип III/1 А, В, С).

Хронолошки су зделе овог типа присутне у касноантичком периоду $2/2$ III – $1/4$ V в. Врхунац производње достижу у IV веку, од када се процес производње из галских радионица преноси широм Царства (Cermanović-Kuzmanović 1975: 158-159, Тип III/1 А, В, С). Популарност овог типа је запажена бројним примерцима како у Доњој Панонији: *Poetovio* (Lazar 2003: 119, sl.35; 3.10.1), *Csákvár* и *Intercisa* (Barkóczy 1988: Taf. VII, LXXII, 79-80), тако и у Горњој Мезији: *Margum* (Каровић 1995-1996: 86-88, Т. VI, 1-3), *Gomolava* и *Transdierna* (Dautova-Ruševljan, Brukner 1992: Т. 8, 32.; Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004: 205, kat.9, 11, 22).

IV- ФРАГМЕНТИ СТАКЛЕНИХ ПОСУДА

Античку збирку случајних налаза допуњују још 6 фрагмената стаклених посуда који услед минијатурности нису прецизно класификовани. Из тог су разлога ови примерци сврстани у посебну групу и обрађени у оквиру три варијанте на основу декоративних елемената чиме је омогућено њихово шире типолошко опредељење.

IV/1- ФРАГМЕНТИ СТАКЛЕНИХ ПОСУДА СА АПЛИЦИРАНИМ УКРАСОМ (Isings 1957: form 96b, 106b, 107b, 108b)

Три фрагмента стакла из *Viminaciuma* су украшена аплицираним капима од стаклене пасте (две фрагмента тамно-плаве боје; кат.бр.18 - 19; сл.4/4-5) и један љубичасте боје са белим канелурама (кат.бр.20; сл.4/6). На основу минијатурности, тешко их је прецизно класификовати.

Хемисферичне зделе (Isings 1957: form 96b), конични пехари и лампе (Isings 1957: form 106b2), хемисферичне шоље (Isings 1957: form 107b) и хемисферичне шоље са базом (Isings 1957: form 108b) су декорисане аплицираним капљичастим орнаментом плаве, зелене или љубичасте боје (Isings 1957: 114-116; 127-132; 133-135; Каровић 1995-1996: 82, 86).

Капљичасти орнамент је постављен у виду венца испод обода посуде, на трбуху или у комбинацији са по три капи чиме је постигнута гроздолика форма. Посуде декорисане на овај начин представљају имитацију луксузног посуђа од племенитих метала које је било украшавано стакленом пастом или полудрагим камењем. Производе се од III в. и везује се за келнско-рајнске радионице, али тереба рачунати и на локалну производњу, пре свега панонско-мезијску, нарочито од IV до средине V века (Ružić 1994: 61, Т. XXXIII, 4-9; Т. XXXIV, 3-6; Т. XXXV, 1-2, 5-6; Николић-Ђорђевић 1990: 39-53).

IV/2- ФРАГМЕНТ СТАКЛЕНЕ ПОСУДЕ СА БОБИЧАСТИМ УКРАСОМ (Isings 1957: form 104a,b)

Фрагмент стакла са аплицираним бобицама светло-плаве боје из *Viminacium-a* (кат.бр.21; сл.4/7) вероватно је припадао боци.

Лоптасте боце левкастог врата из *Brigetio* (Barkóczy 1988: Taf. LXXXVII,341), као и пехари са локалитета *Intercisa* (*ibid.*Taf. XII, LXXV,132-133), Сирмијума, Дијане, Понтеса, Тимакум Минуса, Улпијане (Ružić 1994: 43-44,Т.VII/7; Т.XXXI,4-8), Сингидунума (Николић-Ђорђевић 1990: 39-53, Т.VI/52) и Маргума (Каровић 1995-1996: 85, Т.V/5), често садрже украсе у облику стаклених брадавица или бобица плаве боје. Наведена декорација може да краси тело целог реципијента, а понекад само дно посуде, тако да има и функционалну вредност, тј. омогућава стабилност посуде. Такав је случај са посудом из Сирмијума (Ružić 1994: 43-44, Т.XXXI, 4).

Најраније су датовани примерци из Мађарске (½ III в.), док су у Горњој Мезији присутни од III до краја IV века.

IV/3 – ФРАГМЕНТ СТАКЛЕНЕ ПОСУДЕ СА РЕЉЕФНИМ УКРАСОМ (Isings form 78a-e)

На фрагменту стаклене посуде из *Viminacium-a* (кат.бр.22; Т.V, сл.4/8) рељефно су приказана два орла окренута леђима један другом. Један је сачуван готово цео, док другом недостаје глава, а изнад њих је нејасна пељефна представа. Тешко је реконструисати првобитан изглед посуде, али би то могла бити здела или чаша.

Рељефни украси најчешће красе боце настале техником дувања у калуп (Isings 1957: form 78a-e) чији су облици разноврсни: људска глава, шишарка, јабука, урма, грозд и сл. (*ibid.*: 93-94). У техничком погледу може се констатовати да су рађени у једноделним и дводелним калупима. Осим боца, често су чаше или пехари имали рељефне приказе, а произвођени су у одређене наменске сврхе. Такав је случај са тзв. «сидонским пехарима» украшеним бахијским симболима или мотивима из палестре (Сегмановић-Кузмановић 1987: 16-17). Овом типу припадају и тзв. »циркуски пехари» који по декорацији имитирају керамичке производе тера сигилате, а настали су у галским радионицама средином I века.

По мотиву, аналогни примерак нашем била би цилиндрична чаша са рељефном представом орла и вегетабилним орнаментима са северне емонске некрополе која је датована на крај I века. Са исте некрополе је и посуда са мотивима из палестре, вероватно намењена гимнасту или Дионису (Petru 1976: 13-14,G-87; Lazar 2004: 54-55, kat.20,23).

Различити рељефни мотиви познати су са следећих локалитета: Чернелег (тзв. »чаша богова»), Подгорје код Илирске Бистрице (боца у облику људске главе), *Poetovio* (чаша са приказом лавље главе) средина и 2/2 I в.(Petru 1976: 13-19; Lazar 2004: 23, 54, kat.19), *Butua* (амфорисци са «S» спиралом или са хоризонталним канелурама, 1/2 I в.) (Veličković 1976: 171), *Aenona* и *Salona* (вегетабилни мотиви и у облику главе Медузе), (Damevski 1976: 65; Buljević 2004: 82-83, sl.1,2b), регион Јапуре (боца у облику главе Медузе) из III - IV в. (Paškvalin 1976: 115).

Стаклене посуде са рељефном декорацијом углавном су присутне током прва два века, а спорадично су присутне и у ранохришћанском периоду, лок. *Caranis, Steinfort* (Isings 1957: 94). Наш фрагмент треба везати за импортовану луксузну робу која је током првих векова наше ере Дунавом, из црноморских области, доспела у *Viminacium*.³

V- ИНСТРУМЕНТ

V/1- КАПАЛИЦА (Isings 1957: form 75)

Капалица из *Margum-a* (кат.бр.23;сл.3/7) је шупљег тела и неправилног кружног пресека. Одговара цевастој варијанти по типологији Ружић (1994: 56, Т. XLIII,12).

Капалице су коришћене у медицинске сврхе приликом припремања хемијских препарата, као и у козметичке сврхе. Поред наведене варијанте, постоје и капалице вретенастог тела (Ružić 1994: kat. 1192). Најближе аналогије са наведеном су фрагменти капалица из *Margum-a* и са *Pontes-a* (Каровић 1995-1996: 93-94, Т.VIII,4; Ružić 1994: 56, Т. XLIII,12). Како је један крај капалице повијен, наводи ме на помисао да је можда део врата посуде птицоликог облика, каква је нађена на емонској некрополи (Lazar 2004: 64, кат.50).

На основу компаративне анализе која је примењена у овом раду, може се закључити да и поред малобројности материјала, реч је о типолошки разноврсним стакленим посудама које хронолошки обухватају период од I в.н.е. до краја античког периода IV/V в.н.е. Рани примерци, као што су фрагмент мраморизиране ребрасте зделе (кат.бр.17;сл.4/3), цилиндричне боце (кат.бр.14;сл.5) и фрагмент стаклене посуде са рељефном декорацијом (кат.бр.22; сл.4/8), указују на ране трговачке везе између овог дела Мезије и источномедитеранских производних центара или је то само део робе који је са првим легионарима и угледним Италицима, трговцима и занатлијама доспео на ширу територију *Viminacium-a* у време ране романизације ових простора. Дунавом су ове посуде могле директно стићи из црноморских радионица или преко трговачког посредника, Аквилеје, одакле је даље транспортована роба, углавном воденим путем у унутрашњост Балкана. Луксузност наведених посуда се огледа у техничкој и декоративној обради, тако да поједине примерке срећемо само у већим градским центрима. Мраморизиране ребрасте зделе и рељефно декорисано стакла јављају се само у раноцарским провинцијама (Норик, Панонија и Далмација), док цилиндрична боца јантарно браон боје представља јединствени примерак на ширем подручју Балкана. Услед многобројности налаза

³ Уколико бисмо, по мишљењу А. Јовановића, дату представу реконструисали као приказ два орла на омфалосу, могло би се претпоставити да је посуда била део инвентара неког светилишта.

монохромних ребрастих здела у *Saloni*, претпоставља се постојање стакларске радионице за израду овог типа посуђа (Каровић 1995-1996: 86).

Призматичне боце са рељефним украсом на дну или са стране посуде су рађене у калупу и приписују се италско-галским центрима, док оне слободно дуване су присутне у медитеранским центрима. Најранији примерци су из доба Клаудија, а од времена Флавијеваца њихова производња се пренела широм Царства. Посебно су бројне међу налазима дуж Ђердапског лимеса, што указује да су коришћене у транспортне сврхе Дунавом (Ружић 1997: 265-275).

Тоалетне бочице раширене широм Царства, тешко се могу довести у везу за одређени производни центар. Конични и звонолики балсамарији (Т.І/2-5; сл.2/1-6) се, на основу облика рецепијента, квалитета и боје стакла, приписују италско-келнско-медитеранским радионицама. Рани примерци из I века везују се за Западне провинције, да би широка потражња ове робе утицала на проширење производње, тако да их од II века срећемо као продукте локалне производње широм Царства. Балсамариј типа свећњака (*candlestick*; Т.І/1) може се пре везати за источномедитеранске радионичке центре, где је рецимо, на Кипру потврђена њихова производња од 140 до 240 г.н.е. (Damevski 1976: 65; Vessberg 1956: 56-58).

Лоптаста боца Т.ІІ/1, сл.3/6 најбројније аналогије има у Дукљи, а нарочито на бројним локалитетима у Панонији, тако да постоји могућност за њихову производњу у некој од панонских радионица (Serapanović-Kuzmanović 1987: 170; Marijanski-Manojlović 1987: 67). Иначе, боце овог типа као и хемисферична здела (Т.ІІІ/2, сл.3/2), типични су производи галских радионичких центара, мада временом њихову производњу преузимају и локални провинцијски центри. Постоји могућност да су хемисферичне зделе настале у некој радионици у *Sirmium* који је снабдевао тржиште Ђердапског лимеса, на коме се срећу у IV/V веку (Ружић 1997: 265-275). Фрагменте стаклених посуда са аплицираним капљичастим и брадавичастим орнаментом (Т.ІV/1 и IV/2, сл.4/4-7), можемо посматрати као келнске продукте који су за циљ имали имитацију луксузних посуда од племенитих метала, а Дунавом доспевају у Горњу Мезију (Каровић 1995-1996: 82-83).

На основу продукционих центара и утицајних сфера под којим су поједине стаклене посуде настале, као и на основу хронолошке детерминације, материјал се може посматрати у оквиру две групе:

а) Луксузно посуђе (Т.ІІ/3, Т.ІІІ/1 и Т.ІV/3) произведено у источномедитеранским радионицама одакле је непосредним путем (Црно море) или посредним (Аквилеја) доспело на шире подручје *Viminacium-a* током прва два века римске доминације, а припадало је угледном италском становништву или високим војним функционерима који су своје порекло и положај доказивали поседовањем луксузне робе из најудаљенијих делова Царства.

б) Посуде настале у германским и галским радионичким центрима или се под њиховим утицајем производе у локалним провинцијским метрополама (Т.ІІ/1, Т.ІІІ/2 и Т.ІV/1-2). Хронолошки обухватају период II/III и IV/V века.

Што се тиче локалних радионичких центара, за сада је археолошки потврђено њихово постојање на локалитетима: *Salona*, *Siscia*, *Kranj* (Fadić 2004: 95-106; Sagadin 2004: 107-114), *Sirmium* и *Ulpiana* (Ružić 1994: 63).

Током дугогодишњих систематских археолошких ископавања на виминацијумским некрополама (1977 - 1997 и током 2003-2004. год.) античка збирка је обogaћена многобројним посудама од стакла. Најчешће су присутне тоалетне бочице, зделе, чаше, боце и крчазе што потврђује разноврсност, али и једноставност посуда које су биле намењене свакодневној употреби локалног становништва (Зотовић и Јордовић 1990). Овај податак као и дебели слојеви кварцног песка, неопходни за стакларску производњу, констатовани на ширем подручју *Viminacium-a*, иду у прилог чињеници да је на овом локалитету постојала стакларске радионица о чијем ће постојању посведочити будућа археолошка ископавања.

КАТАЛОГ

I-ТОАЛЕТНЕ БОЧИЦЕ

1. *Candlestick* балсамариј (лок. *Viminacium*; сл.2/1)

Стакло светло зелене боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода 4,8 цм.; Преч. дна 6,5цм., висина-10,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.320.

Балсамариј од дебљег стакла, хоризонтално разгрнутог обода, цилиндричног врата који се благо шири према, ниском коничном рецепијенту заобљених страна. Изгледом подсећа на свећњак (« candlestick»).

Датовање: II – III век н.е.

Необјављено.

2. Конични балсамариј (лок.Клепечка, с.Кличевац; сл.2/3)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода 2,4цм.; Преч. дна 4,3цм., висина-8,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1197.

Балсамариј од танког стакла, прстенасто задебљаног обода, цилиндричног врата који се шири у коничан рецепијент. Дно је конкавно.

Датовање: II – III век н.е.

Необјављено.

3. Конични балсамариј (лок.Град, с.Калиште – *Mansio Municipii*; сл.2/2)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода 2,8цм.; Преч. дна 4,5цм., висина-8,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2678.

Балсамариј од танког стакла левкасто разгрнутог обода и цилиндричног врата који прелази у коничан рецепијент заобљених ивица. Дно је благо конкавно.

Датовање: II-III век н.е.

Необјављено.

4. Конични балсамариј (лок. *Viminacium*; сл.2/4)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода 3,3цм.; Преч. дна 4,3цм., висина-11,8цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.639.

Балсамариј од танког стакла, благо разгнутаг обода, дугог цевастог врата који се шири у коничан реципијент заобљених ивица. Дно је конкавно.

Датовање: II – III век н.е.

Необјављено.

5. Звонасти балсамариј (*Viminacium*, лок. Чаир; сл.2/5)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода 2,4цм.; Преч. дна 4цм., висина-10,3цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1122.

Балсамариј од танког стакла, прстенасто задебљаног обода, дугог цевастог врата који се код обода незнатно шири, док код базе прераста у звонасти реципијент. Дно је конкавно.

Датовање: I - II в.н.е.

Необјављено.

6. Бокасти балсамариј (лок. *Viminacium*; сл.3/1)

Стакло светло зелене боје, слободно дувано.

Дим. Преч.обода 3,9цм.; Преч. дна 4,5цм., висина-6,6цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2106.

Балсамариј прстенасто задебљаног обода, кратког цилиндричног врата који прелази у бокасти реципијент. Недостаје део обода и врата. Дно је конкавно.

Датовање: I - III в.н.е.

Необјављено.

7. Крушкасти балсамариј (лок. *Viminacium*; сл.2/6)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. дна 1,8цм., висина очуваног дела -3,7цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1520.

Део балсамарија од танког стакла коме је сачуван само крушкасти реципијент, док обод и већи део врата недостају. Дно је равно.

Датовање: I- II в.н.е.

Необјављено.

8. Деформисан балсамариј (лок. *Viminacium*)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч.дна -3цм., висина-5,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2590.

Остаци балсамарија који је горео.

Датовање: I-IV в.н.е.

Необјављено.

9. Дршка арибалоса (*Viminacium*, лок. Селиште; сл.3/4)

Стакло светло плаве боје.

Дим. 2,8 x 0,8цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1979.

Тракаста дршка арибалоса са чешљастиим орнаментом чији се горњи крај завршава у облику «S» петље.

Датовање: I-III в.н.е.

Необјављено.

П-БОЦЕ

10. Лоптаста боца (*Margum*, лок. Орашје; сл.3/6)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч. обода -4,5цм. Преч. трбуха -9цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.319а.

Део лоптасте боце од дебљег стакла. Лоптасти реципијент је састављен од десетак фрагмената. Обод боце је хоризонтално профилисан, а део цевастог врата недостаје.

Дно је благо конкавно.

Датовање: III - IV в.н.е.

Необјављено.

11. Фрагмент обода и врата боце (лок. *Margum*; сл.3/3)

Стакло светло плаве боје, слободно дувано.

Дим. Преч.обода - 6,5цм., висина очуваног дела -5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.319б.

Део прстенасто задебљаног обода од дебљег стакла са сачуваним цилиндричним вратом на коме су остаци аплициране дршке која недостаје.

Датовање: II - III в.н.е.

Необјављено.

12. Тракаста дршка (лок. *Margum*; сл.3/5)

Стакло зеленкасте боје, слободно дувано.

Дим. 7 x 2,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.319ц.

Тракаста полукружна дршка од дебљег стакла са чешљастим орнаментом.

Датовање: I-IV в.н.е.

Необјављено.

13. Дно призматичне боце (*Viminacium*, лок. Чаир; сл.4/1)

Стакло светло зелене боје, дувано у клаупу.

Дим. 5,5 x 4,5цм, висина очуваног реципијента - 2,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2241.

Фрагмент дна призматичне боце од дебљег стакла. Са спољне стране је украшено рељефно изведеним украсом у облику розете.

Датовање: II- III в.н.е.

Необјављено.

14. Цилиндрична боца (*Viminacium*, лок.Провалије; сл.5)

Полихромно стакло (нијансе браон боје и беле), ливење у калулу и пресовање.

Дим. Преч. дна -7,6цм, висина -16,5цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.485.

Боца цилиндричног реципијента и благо заобљеног рамена. Недостају обод и врат, док је коленаста дршка нађена унутар боце. Дно је благо конкавно.

Датовање: I – ½ II в.н.е.

Објављено: Спасић 1996: 143; Спасић-Ђурић 2002: 108-113, сл.89.

15. Део трбуха стаклене боце (лок. *Viminacium*; сл.4/2)

Стакло светло зелене боје, слободно дувано.

Дим. 4,5 x 3цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр. 2495.

Део трбуха од танког стакла.

Датовање: I-IV в.н.е.

Необјављено.

III- ЗДЕЛЕ

16. Калотаста или хемисферична здела (лок *Pincum*, гробни налаз; сл.3/2)

Стакло жуто- зелене боје, слободно дувано.

Дим. Преч.обода 8,6цм.; преч. дна 3цм.; преч. трбуха 8,6цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр. 2754.

Здела од танког стакла, сферичног рецепијента, левкасто посувраћеног обода. Дно је конкавно. Обод је делимично оштећен.

Датовање: IV / V в.н.е.

Необјављено.

17. Фрагмент ребрасте зделе (лок. *Viminacium*; сл.4/3)

Полихромно стакло (кобалтно плава и бела боја), ливење и пресовање.

Дим.4 x 4цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2493.

Фрагмент ребрасте зделе од полихромног дебелог стакла које имитира мермер. На сачуваном фрагменту су остаци пет радиално распоређених ребара.

Датовање: I – II в.н.е.

Необјављено.

IV-ФРАГМЕНТИ РАЗЛИЧИТИХ СТАКЛЕНИХ ПОСУДА

18. Фрагмент посуде (пехар, чаша или здела, лок. *Viminacium*; сл.4/4)

Стакло жуто-зелене боје са једном тамно плавом аплицираном капљицом, слободно дувано.

Дим.3,6 x 2,6цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.2179.

Датовање: III-IV в.н.е.

Необјављено.

19. Фрагмент посуде (пехар, чаша или здела; *Viminacium*, лок.Чаир;4/5)

Безбојно танко стакло са три аплициране капи плаве боје, слободно дувано.

Дим.3 x 2цм.

Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1005.

Датовање: : III- IV в.н.е.

Необјављено.

20. Фрагмент посуде (пехар, чаша или здела; *Viminacium*, лок. Чаир; сл.4/6)

Безбојно танко стакло са једном аплицираном капљицом розе боје са белим канелурама, слободно дувано.

Дим.2 x 2цм
 Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1698
 Датовање: III-IV в.н.е.
 Необјављено.

21. Фрагмент посуде (боца, пехар или здела; *Viminacium*, лок.Чаир;сл.4/7)
 Безбојно танко стакло са бобицама светло плаве боје, слободно дувано.
 Дим. 1,7 x 1,4цм.
 Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1991
 Датовање: III-IV в.н.е.
 Необјављено.

22. Фрагмент стаклене посуде (здела, пехар или чаша; *Viminacium*, лок.Јарак; сл.4/8)
 Стакло светло-браон боје, дувано у калупу.
 Дим.4 x 3,8цм.
 Народни музеј Пожаревац, инв.бр.1729.
 Фрагмент је рељефно украшен хералдички постављеним орловима.
 Датовање: I-II в.н.е.
 Необјављено.

V-ИНСТРУМЕНТ

23. Капалица (*Margum*, лок. Орашје;сл.3/7)
 Безбојно стакло, слободно дувано.
 Дим. Преч.-1цм., висина-23цм.
 Народни музеј Пожаревац, инв.бр.322.
 Капалица од танког стакла, цевастог тела, неправилног, кружног пресека. На једном крају је пресавијена. Оба краја су оштећена.
 Датовање: I-II в.н.е.
 Необјављено.

БИБЛИОГРАФИЈА

Barkóczy, L. 1988 Pannonische Glasfunde in Ungarn, Budapest.

Bulat, M. 1976 Antičko staklo u muzeju Slavonije, u Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI, Ljubljana, 88-92.

Buljević, Z. 2004 Stakleni balzamariji iz Salone, u Drobci antičnega stekla / Fragments of Ancient Glass, Koper, 188-191.

Burger, A. Sz. 1966 The Late Roman Cemetery at Ságvár, Budapest.

Gaspari, A. 2004 Mozaična skleda iz Ljubljane, u Drobcu antičnega stekla/ Fragments of Ancient Glass, ур. I. Lazar, Koper.

Damevski, V. 1976 Pregled tipova staklenog posuđa iz italskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba Rimskog carstva, u Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI, Ljubljana, 62-66.

Dautova-Ruševljan, V. 2003 Kasnoantička nekropola kod Sviloša u Sremu, Novi Sad.

Dautova-Ruševljan, V. и Brukner, O. 1992 Gomolava – rimski period, Novi Sad.

Ivanišević, V. и Nikolić-Đorđević, S. 1997 Novi tragovi antičkih fortifikacija u Singidunumu – lokalitet Knez Mihailova 30, SINGIDVNVM 1: 68-150.

Isings, C. 1957 Roman Glass from Dated Finds, Groningen-Djakarta.

Каровић, Г. 1995-1996 Римско стакло Маргума, VIMINACIVM 10: 75-104.

Lazar, I. 2004 Odsevi davnine-antično steklo v Sloveniji, u Rimljani-steklo, glina, kamen, Celje, Ptuj, Maribor.

Lazar, I. 2003 Rimsko steklo Slovenije / The Roman Glass of Slovenia, Ljubljana.

Marijanski-Manojlović, M. 1987 Rimaska nekropola kod Beške u Sremu, Novi Sad.

Микулчић, И. 1984 Античко Скупи - Резултати од досегашните археолошки истраживања, Скопје, 103-106.

Mikulčić, I. 1976 Antičko staklo iz Scupia i ostali makedonski nalazi, u Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI, Ljubljana, 191-198.

Николић-Ђорђевић, С. 1990 Римске стаклене посуде са Београдске тврђаве, Годишњак града Београда XXXVII: 39-53.

Paškvalin, V. 1976 Antičko staklo s područja Bosne i Hercegovine, u Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI, Ljubljana, 109-122.

Petru, S. 1972 Emonske nekropole, Ljubljana.

Petru, S. и Petru, P. 1978 Neviodunum-Drново pri Krškem, Ljubljana.

Petru, S. 1976 Rimsko staklo Slovenije, u *Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI*, Ljubljana, 13-19.

Pop-Lazić, S. 2002 Nekropole rimskog Singidunuma, *SINGIDVNVM 3*: 7-100.

Radnóti, A. and Alföldi M. at. all. 1957 Glasgefäße und Glasgenstände, u *Intercisa II (Dunapentele) – Geschichte der Stadt der Römerzeit*, Budapest.

Ružić, A. M. 1994 Rimsko staklo u Srbiji, Beograd.

Ружић, А. М. 1997 Хронологија и порекло римских стаклених посуда са Ђердапског лимеса, у Археологија Источне Србије, Београд, 265-275.

Sagadin, M. 2004 Poznoantična steklarska delavnica (?) v Kranju, u *Drobci antičnega stekla/ Fragments of Ancient Glass*, ур. I. Lazar, Koper, 107-114.

Salamon, A. и Barkóczy, L. 1987 Régészeti Adatok Pannónia Későrómai Periodizációjához (376-476), *Archaeológia Értesítő*, Budapest.

Спасић, Д. 1996 Античка и нумизматичка збирка, у Народни музеј Пожаревац 1896-1996, Пожаревац, 135-150.

Спасић-Ђурић, Д. 2002 Виминацијум, главни град римске провинције Горње Мезије/ Viminacium, the capital of the Roman province of Upper Moesia, Пожаревац.

Fadić, I. 1987 Antično staklo Argyruntuma, Pula.

Fadić, I. 2004 Antičke staklarske radionice u Hrvatskoj, u *Drobci antičnega stekla/ Fragments of Ancient Glass*, ур. I. Lazar, Koper, 95-106.

Цермановић-Кузмановић, А., Велимировић-Жижић, О. и Срејовић, Д. 1975 Античка Дукља – некрополе, Цетиње.

Cermanović-Kuzmanović, A. 1976 Pregled i razvitak rimskog stakla u Crnoj Gori, u *Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI*, Ljubljana, 175-182.

Cermanović-Kuzmanović, A. и Jovanović, A. 2004 Tekija, Belgrade.

Šaranović-Svetek, V. 1986 Antičko staklo u Jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije, *Materijali VII*, Novi Sad.

Šubić, Z. 1976 Tipološki in kronološki pregled rimskega stakla v Poetovionii, u *Antično steklo v Jugoslaviji, Materijali XI*, Ljubljana, 39-50.

Veličković, M. 1976 Tipologija i hronologija rimskog stakla iz Budve u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu, u *Antično steklo v Jugoslaviji*, Materijali XI, Ljubljana, 165-172.

Vessberg, O. 1956 Notes on the chronology of the Roman glass in Cyprus, Stockholm, 163-167.

Зотовић, Љ. и Јордовић, Ч. 1990 VIMINACIUM I некропола Више гробаља, Београд.

Бебина Миловановић

CHANCE FINDS OF GLASS VESSELS FROM VIMINACIUM AND ITS ENVIRONMENT

Summary

This paper presents chance finds of glass vessels from the classical period collection of the Nacional Museum in Požarevac. Twenty-three examples are covered, (8 whole and 15 fragmented). The largest number are from *Viminacium* (17 pieces), and the other from the following sites: *Margum* (4 pieces) and one from *Pincum* and *Mansio Municipium* (fig. 1).

The largest part of the collection are cosmetic flasks for perfumes, oils and ointments :

- 1 *candlestick* balsamarium dated II –III century.
- 3 conical balsamariums dated II- III c.
- 1 bell- shaped balsamarium dated I- II c.
- 1 pear- shaped balsamarium dated I-II c.
- 1 wide-spherical balsamarium dated I-III c.

One balsamarium was damaged during cremation. To this group belong one handel of aryballos dated I-III c. It is difficult to define the origin of these bootles because they were made at the same time in Italo- Gallic and Eastern Mediterranean workshops. But there is a possibility that they were produced in lokal workshops in Upper Moesia or in Viminacium.

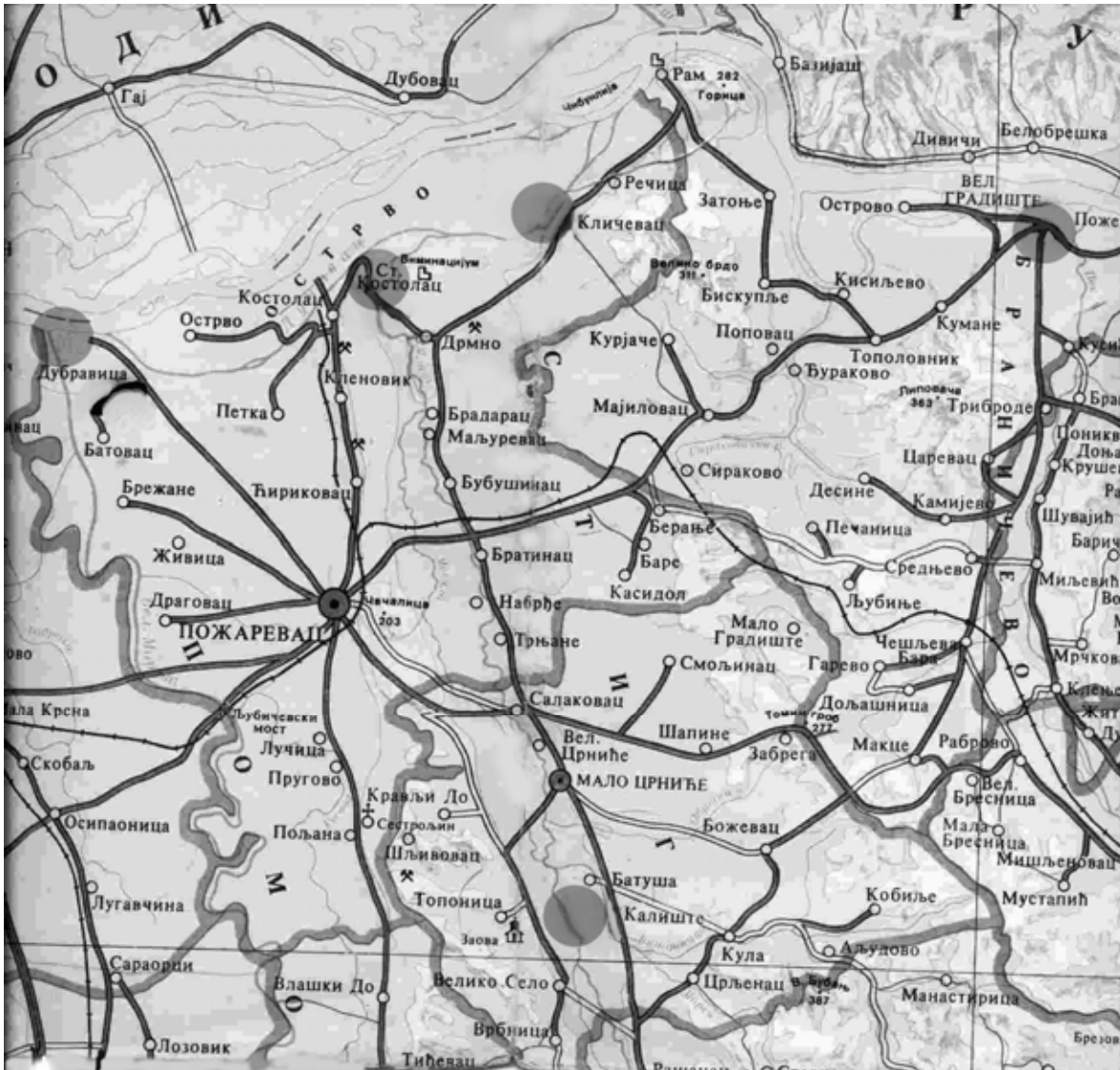
In this collection there is only one globular bottle which is typical of the late Roman period III- IV c. The most luxurious is a marble-like cylindrical bottle made by pressing in a mould which imitated natural onix. The polyhromatic form of this bottle indicates that it was imported, probably from Siria or Alexandria, and it is dated to the I or first half of II c. The collection contains the base of a square bottle with rosette, dated to the II-III c. To this type probably belongs part of the rim and neck of a bottle (cat. no. 11). Vessels of this type were manufactured in Italo - Gallic centres but we can assume their production in local centers in Pannonia and Upper Moesia.

Among table vassels is one marble-like fragment of a ribbed bowl which is an import from Mediterranean centres (Alexandria) from I–II c., and one whole spherical bowl which is typical of the late Roman period IV/V c. This type was manufactured in Gallic centres.

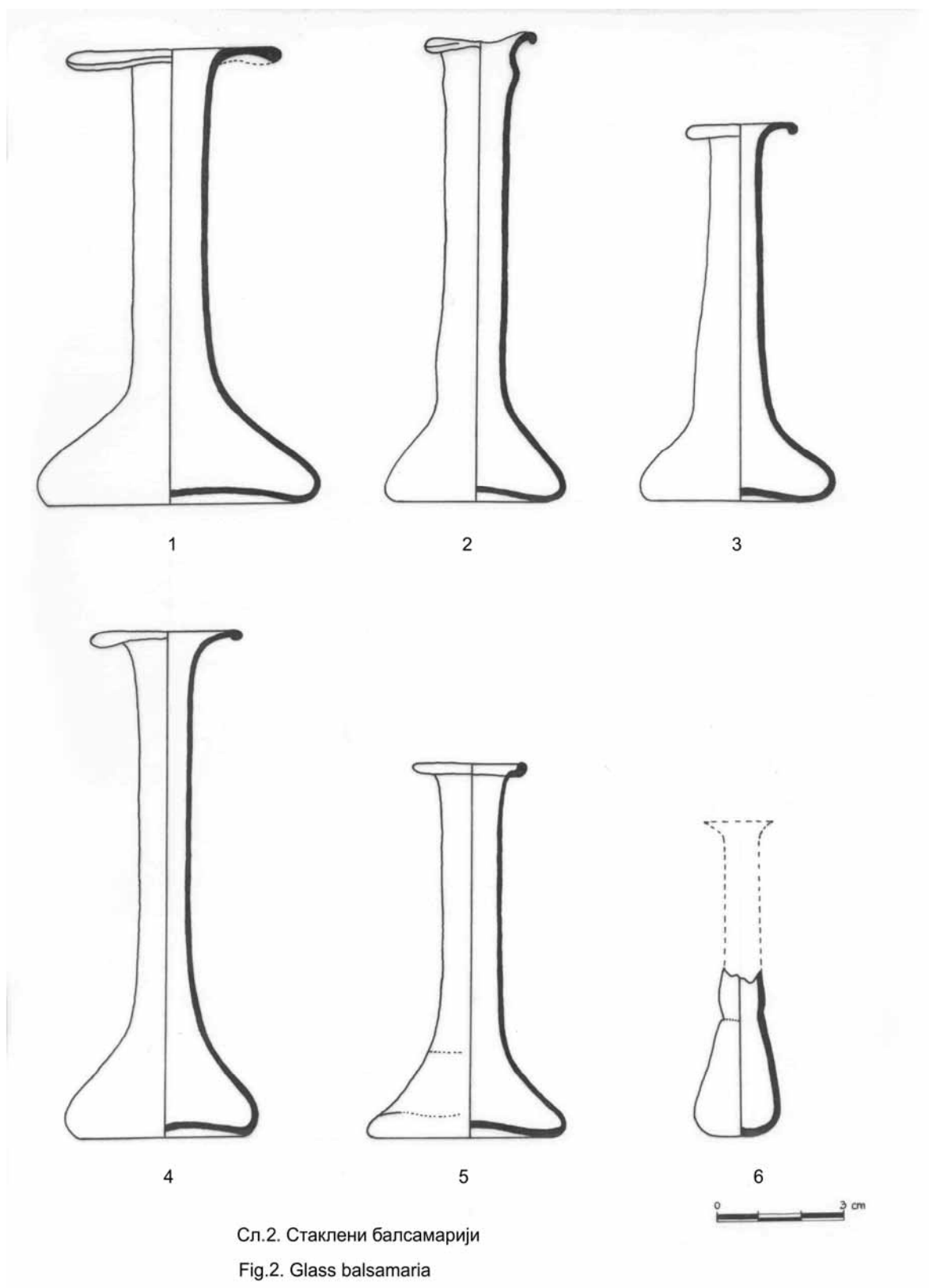
The largest part of glass fragments belongs to cup with drops applications of dark blue glass paste (3 pieces). They were produced from III- IV c. in Köln workshops. Only one glass fragment is decorated with berry-like applications and is probably part of a bowl or cup. Of particular interest is one glass fragment with two eagles in relief. It is part of the bowl or cup which could have been part of the equipment of temple. It was certainly imported from one of the Mediterranean workshops and dated to the I c.

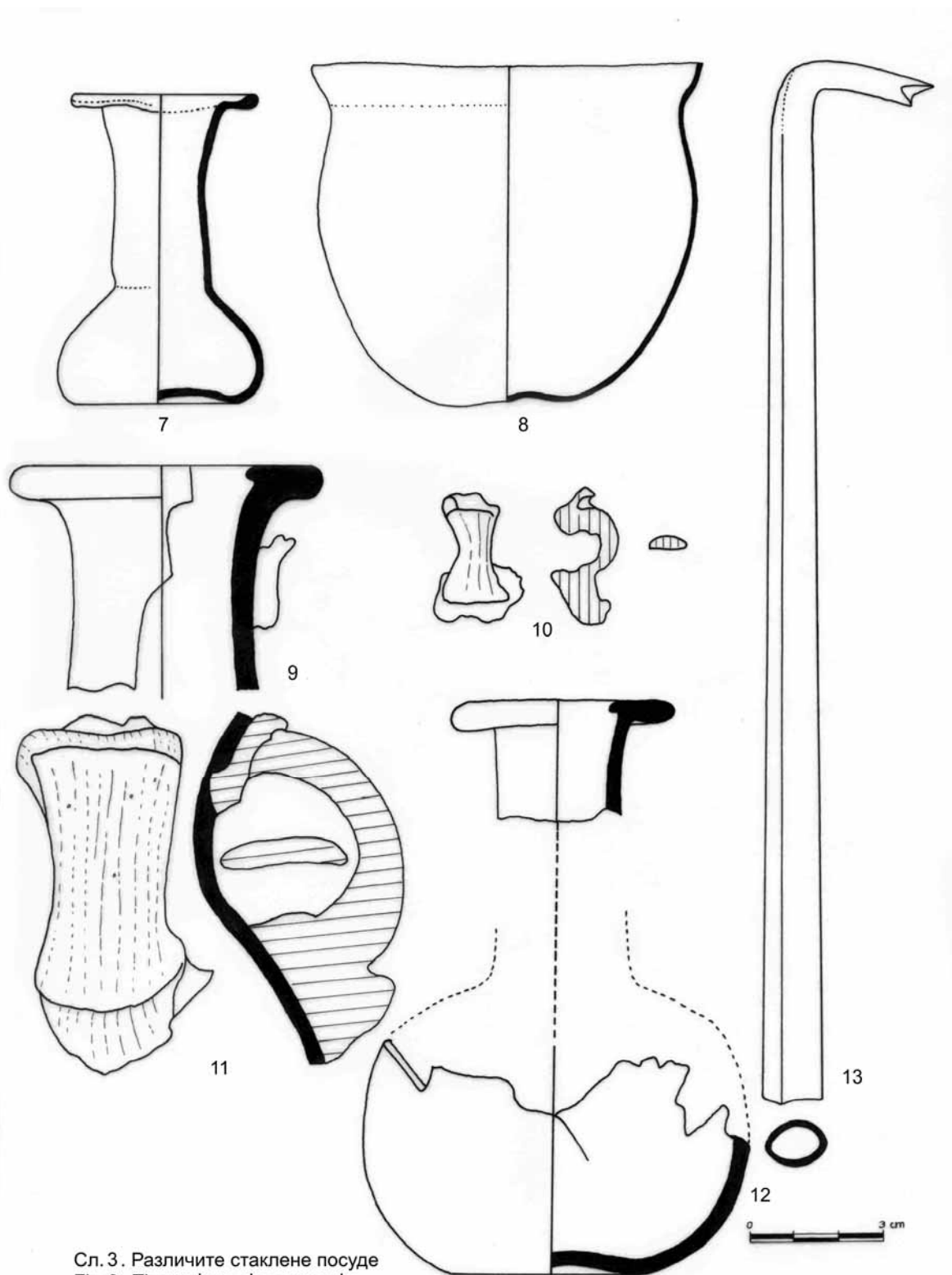
Instruments are represented by only one pipette which was used for cosmetics and medical purposes. It is dated to the I-II c.

A great number of glass vessels from Viminacium cemetery indicates existence of a glass workshop in this town although this it still not archaeologically confirmed.

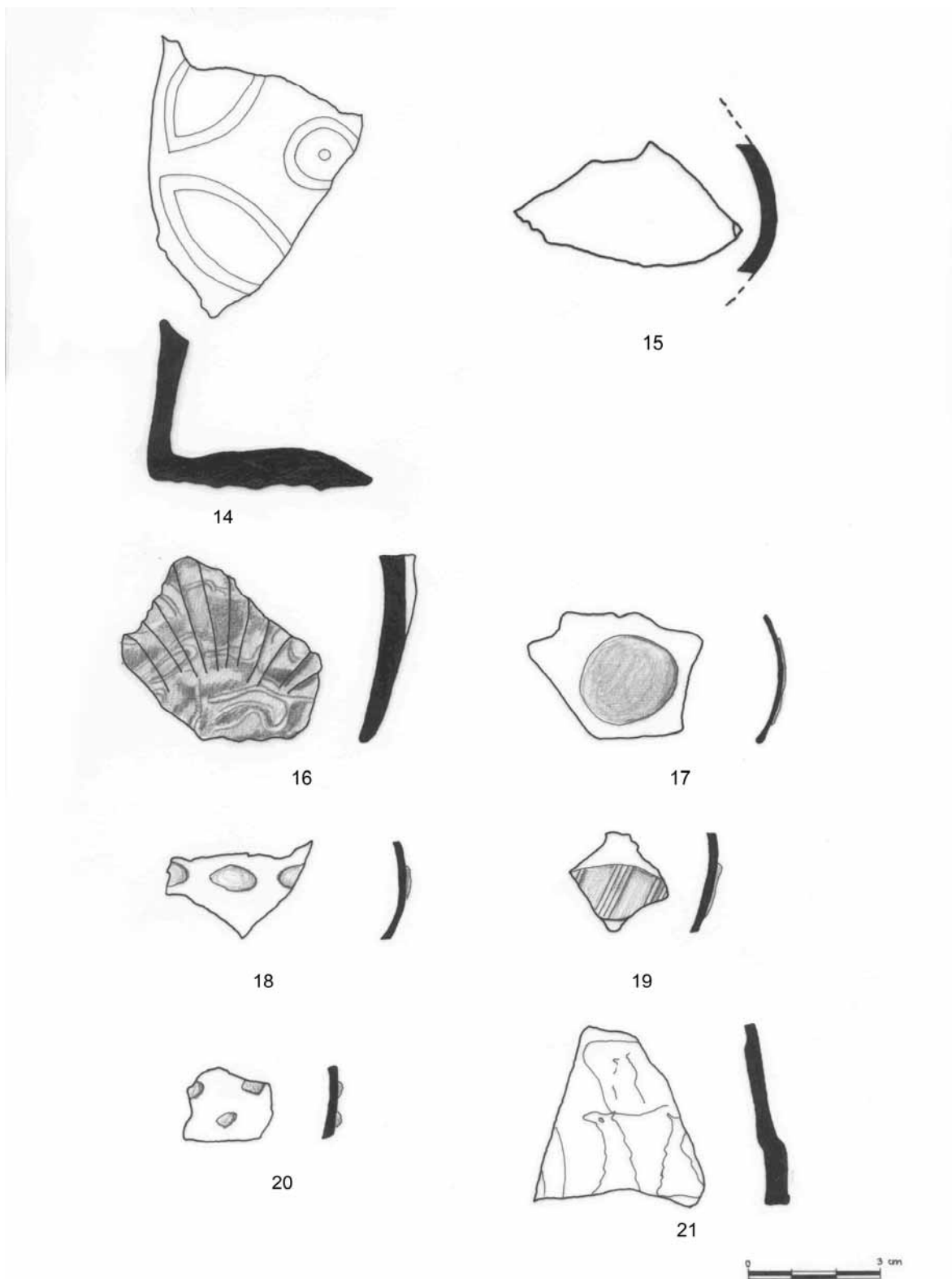

Сл. 1. Положај локалитета са случајним налазима стаклених посуда.
 Fig. 1. Map of the sites with chance finds of glass vessels.

Сл. 3. Различите стаклене посуде
 Fig. 3. The various glass vessels.

Сл. 4 . Фрагменти различитих стаклених посуда
 Fig.4 . The fragments of various glass vassels

Сл. 5. Цилиндрична боца.
Fig. 5. Cylindrical bottle.